

## O'RTA ASRLARDA TOSHKENT MASJIDLARI ME'MORCHILIGI

USMONOV FARRUX FARHOD O'G'LI

Toshkent arxitektura-qurilish instituti "Arxitektura tarixi va nazariyasi" kafedrasida 2-bosqich magistranti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada O'rta asrlarda Toshkent masjidlari me'morchiligi, O'rta Osiyo me'morligidagi dastlabki namunalardan hisoblangan gumbazli xona, IX-X asr me'morchiligi uslublarini saqlanib qolgan masjidlar haqida batafsil bayon etilgan.

**Kalit so'zlar:** masjid, me'morchilik, gumbazli xona, mehrob, ibodatxona, madrasa.

### Kirish:

O'rta Osiyo me'morchiligida dastlabki namunalardan yasalgan gumbazli xonada amakivachchalar ibodatxonasi joylashgan. Shahar me'morchiligi aholining tabaqalanishini aniq ko'rsatdi.

Shahar hukmdorlari Qo'rg'onda yashaganlarida, ular chekkadan boshlana boshladilar va ularning tashqi ko'rinishi, oddiy, pastak uylarning ko'rinishi, oddiy, past-baland uylarda hunarmand va dehqonlar yashagan. Rivojlangan yerga qarab, shahar shaharning g'arbiy tomoniga chiqib, urushlar qobig'iga o'tdi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya:

Narshaxiyning yozishicha, amir Nasr ibn Ahmad Buxoro Registonida o'zi uchun katta saroy qurdirgan va uning qurilishiga katta mablag' sarflagan. Bu saroy g'oyat go'zal bo'lgan. Saroyning oldida esa devonlar uchun binolar qurilgan.

Amir va hokimlar saroyi Nishopur, Marvda, Samarqand va boshqa shaharlarda ham bo'lgan. Bu saroylar o'zlarining kattaligi va go'zalligi bilan ajralib turgan. Ko'p hollarda bunday saroylar xushmanzara joylarda, bog'lar ichida bunyod etilgan.

IX-X asrlar me'moriy uslubi saqlanib qolganligini ko'plab masjidlar misolida ko'rish mumkin. Yozma manbalarga ko'ra, Somoniylar davrida ko'plab masjidlar arabgacha bo'lgan masjidga moslashtirilgan ibodatxonalar negizida qurilgan. Ular bir xonali bo'lib, masjidning tomi ustunga tayangan.

Natijalar:

16-asrda Movarounnahrda Toshkentning mavqei oshib, koshinli binolar qurila boshlandi: Chorsuda Ko'kaldosh madrasasi, Xasti Imom va Baroqxon madrasasi, Qoratoshdagi hammom va boshqalar.

17-asr va undan keyin qurilgan yodgorliklardan Qorasaroydagi Ibrohimota maqbarasi, Chilonzordagi Xayrobod maqbarasi va masjidi, Beshyog'och ko'chasidagi Baland masjidi va madrasasi, "Istiqlol" san'at saroyi oldidagi Abulqosim madrasasi, Mui Muborak. Hazrati Imom. Tilla Shayx masjidi, shuningdek, "Yalangqar", "Oxunguzar", "Qallaxona" mahallalaridagi yirik masjidlar.

Toshkentdagi Abulqosim, Ko'kaldosh, Baroqxon, Beklarbegi, Eshonguzar madrasalari eng mashhur va mashhur madrasalardan edi. 1865-yilda Toshkent Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingach, Bo'zsuv kanalining chap qirg'og'ida "yangi" shaharga asos solingan. Shaharning bu qismida mustamlaka ma'muriyati va Rossiyadan kelgan muhojirlar joylashgan.

Muhokama:

14-asr oxiri - 15-asrga kelib Toshkent qal'a devori tiklandi. Shahar va uning atrofida mahobatli me'moriy inshootlar qad rostlagan. Zangiota qishlog'idagi Zangiota va Anbarbibi maqbaralari, Eski shahardagi masjid, Pushti hammom, Shayx Xovandi To'hir maqbarasi, Yunusxon xonaqohi shular jumlasidandir. Shahristondagi ko'plab binolar Xoja Ahror Valiy nomi bilan atalgan. Xususan, uning homiyligida qurilgan Xoja Ahror masjidi va madrasasi (1451) shaharda juda mashhur edi.

19-asrga kelib shaharda masjidlar soni yanada ortdi. Bu qisman shaharning kengayib borayotgani, mahallalar soni ko'payib borayotgani bilan ham bog'liq. Shuning uchun ham XIX asrda Toshkentdagi masjidlar soni haqida turli manbalar mavjud.

Xususan, 1866–1868 yillarda Toshkentga borgan rus turistlari P.I. Pashino va Xoroshxin yoki A.P.F. Ularning ma'lumotlari bo'yicha tadqiqot olib borgan nemis tadqiqotchisi Xelvald XIX asrning ikkinchi yarmida Toshkentda 280-310 ga yaqin masjid bo'lganligini ta'kidladi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytish mumkinki, masjidlarning tomlari odatda gumbazli edi. Ayniqsa, masjidlar mehrob shaklidagi, yozuv bitilgan g'ishtlar, o'yilgan gips va hatto tilla suv bilan bezatilgan. Bu davr masjidlariga Buxorodagi Mag'oqi Attoron masjidi, Poykand masjidi, Termizdagi Chorustun masjidi, Shahrisonidagi Cholduxtaron masjidi kiradi. Bu yodgorliklar O'rta Osiyoda diniy me'morchilikning rivojlanishini kuzatish imkonini berdi.

**Adabiyotlar ro'yxati:**

1. Muhammadkarimov A. Toshkentnoma. Tarixiy toponimik lavhalar. Birinchi kitob. Toshkent: Movarounnahr, 2004. 14-bet.
2. Ismoilova J. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Toshkentning “yangi shahar” qismi tarixi: Toshkent: Fan va texnologiya, 2004. 11-bet.
3. Иноятова Д. Из истории Ташкентской лютеранской общины (XIX-XX вв.) // Yoshlar tarbiyasida tolerantlik davr talabi. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Toshkent, 2008. 115-bet.
4. Bo'riyeva X.A. Tolerantlikning toponimlarda aks etishi (Toshkent shahri misolida) // Yoshlar tarbiyasida – tolerantlik davr talabi. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Toshkent, 2008. 79-80-bet.
5. Vohidov M.M. Toshkent arxitektura yodgorliklari. «Toshkent», 2009.
6. O'zbekiston arxitekturasi va qurilishi. Toshkent, 2006, №3.